

előttünk egy folyamatosan világmegváltó ötleteket dédelgető, az ezzel járó dicsőséget vizionáló ember képe. A pápai enciklika írásának terve, majd megvalósítása lehet talán az olvasó számára az a pont, amikor úgy érezheti: a nagy tervek, a hatalmas tetterő és tettvágy, a nem csak egy-egy közösségen, hanem az egész világon való segíteni akarás és főként az ezek eléréséhez társított eszközök már túlmutatnak egy élet- és lehetőségterét realisan felmérő, tanult és felelősségteljes ember tervein vagy akárcsak gondolat-kísérletein is.

Nagy Töhötöm életútjára tekinthetünk úgy is, mint aki „rosszkor volt rossz helyen”, a kor és a körülmények foglya, melyek nem tették lehetővé tehetsége és tervei kibontakozását. Petrás Éva kötete végére azonban – bárhogy értelmezzük is a különböző aktorok, tényezők és körülmények hatását – Nagy életútjának előrehaladását úgy összegezzük: ő leginkább saját maga foglya volt, saját terveit és ábrándjait kergetve kerül egyre szűkebb és szűkebb mezsgyére. Regénybe illően izgalmat, mondhatni Nagy Töhötömhöz méltó még a budapesti temetése körülményeit övező legendák sora is: egyházi temetését is nehezen sikerült megszervezni, később felesége kivitte hamvainak egy részét Argentínába, ahol – állítólag – egy szabadkőműves fenntartású árva ház udvarán sikerült eltemetni. Mindeközben a kötet utolsó lapjain is érzékelhető az a szakmai alázattal és fegyellemmel átitatott történelmi érdeklődés, melynek eredményeképpen egy pontos, feszes, olvasmányos, ám semmiképp sem zárt olvasatot elének táró munka született. A Kronosz Kiadó gondozásában megjelent igényes kötetet a fejezetek közötti képek, névmutató és angol nyelvű rezümé teszik teljessé.

Slachta Krisztina

Michael Jürgen Schatzl

DER GRIFF NACH DER ZEIT

Perioden, Charakteristika, Motive und Interessen

österreichischer Arbeitszeitpolitik 1945–2018

Böhlau Verlag, Wien–Köln–Wiemar 2019. 620 oldal

A munka és a munkásság modernkori átalakulásának vizsgálata az elmúlt évtizedekben a magyar szociológiai és történettudományi kutatásokban valamelyest háttérbe szorult, bár lehet üdítő kivételeket említeni, mint például Horváth Sándor *A kapu és a batár* címmel (Bp. 2004.) megjelent sztálinvárosi esettanulmánya vagy Tóth Eszter Zsófia harisnyagyári munkásbrigád-története (Puzsi Kádár Jánosnak. Bp. 2007.). A 2000-es évek elején, majd a 2010-es években némiképp javult a helyzet, hiszen több olyan monográfia jelent meg, amely a munka világának társadalomtörténeti elemzésére koncentrált. A teljesség igénye nélkül utalni kell Bartha Eszter magyar–német munkáséletet összehasonlító könyvére (*A munkások útja a szocializmusból a kapitalizmusba Kelet-Európában* 1968–1989. Bp. 2010.), Deáky Zita gyermekmunkát taglaló monográfiájára (*Gyermekek és serdülők munkája Magyarországon a 19. századtól a második világháborúig*. Bp. 2015.), Kuczi Tibornak a munka kikényszerítésének történetével foglalkozó elemzésére (*Munkásprés. A munka kikényszerítésének története az ipari forradalomtól napjainkig*. Bp. 2011.). Figyelemre méltó doktori értekezések is készültek, amelyek közül Várkonyi-Nickel Rékának a salgótarjáni munkáskolóniákról szóló (*Rimaiak a gyárak völgyében. Egy salgótarjáni munkáskolónia társadalma az államosítás előtt*. Bp. 2017.) vagy Nagy Péternek (*A Rima vonzásában*.

Az ózdi helyi és gyári társadalom a késő dualizmustól az államosításig. Bp. 2016.) és Alabán Péternek az ózdi gyári társadalommal foglalkozó (Egykor volt gyárváros.... Társadalmi változások Ózdon és környékén a rendszerváltástól napjainkig. Pécs 2020.) munkáit lehet kiemelni, amelyek azóta könyv formájában is megjelentek. Külön lapszámot szentelt a problémakörnek 2012-ben a *Korall*, 2017-ben pedig a *Múltunk* folyóirat. 2016 és 2019 között pedig egy OTKA-NKFIH kutatás is zajlott a 20. századi magyar munkásság társadalomtörténetéről. Mindezeknek a törekvéseknek köszönhetően a magyar történettudományban jelentősen mérséklődött a tárgykörrel kapcsolatos kutatások hiánya és ezen túlmenően, mintegy évtizedes késéssel, de fokozatosan itthon is teret nyert az úgynevezett new labour history szemlélet, amelynek lényege, hogy a munkát és a munkásságot társadalmi totalitásban igyekszik értelmezni.

Ezzel ellentétben Nyugat-Európában és a tengerentúlon lényegében önálló társadalomtörténeti diszciplínává vált a munka világának kérdésköre, ami interdiszciplináris történet- és társadalomtudományi megközelítésben került a kutatói érdeklődés homlokterébe. Az ezredfordulót követő években jelentős szakmai-tudományos fordulat ment végbe, amelynek jegyében az addig erősen mozgalomcentrikus, úgynevezett régi munkástörténetet fokozatosan felváltotta a globális történelemszemléletre épülő new labour history. A kutatások Európa nyugati felében erős intézményi bázissal rendelkeznek. Az adott keretek között lehetetlen felsorolni valamennyi rangos és elismert kutatóhelyet, így a teljesség igénye nélkül, példaként megemlítendő az Amszterdamban működő International Institute of Social History, a Bochumi Egyetem Társadalomtörténeti Tanszékeként is funkcionáló Institute for Social Movements, a berlini Humboldt Egyetemen létrehozott RE:WORK kutatóközpont vagy éppen a Bécsi Egyetem Társadalom- és Gazdaságtörténeti Intézete és az ott folyó kutatások. Látható, hogy az osztrák társadalomtörténetírásban is markánsan jelen van a munka világának kérdésköre. Mikro- és makroszinten számos érdekes kutatás zajlott, előtérbe került a kérdéskör globális és totális történetírói megközelítése. Ebbe az áramlatba illeszkedik az itt bemutatandó, fizikai valójában és szellemi értelemben véve is monumentális monográfia, amelynek szerzője Michael Jürgen Schatzl, a salzburgi egyetem történésze. A fiatalabb osztrák történészgenerációhoz tartozó kutató 620 oldalas könyvében az ausztriai munkaidő-politika 1945 és 2018 közötti történetét tekintette át, külön vizsgálva az egyes időszakok jellemzőit, sajátosságait, valamint a motiváció és az érdekviszonyok átalakulását. Már a könyv alcíme is jelzi, hogy a szerző igen széles értelemben elemzi a munkaidő-politikát a történeti időben és a társadalmi térben.

A nyolc nagy tematikai egységre osztott kötet bevezetésében az osztrák történész kontextualizálja kutatási eredményeit összefoglaló könyvét, összefoglalja a kutatás módszertani kérdéseit, áttekintést ad a felhasznált forrásokról s nem utolsó sorban megfogalmazza a kutatás főbb kérdéseit is. A hagyományos történeti és statisztikai megközelítések mellett a szerző a hermeneutikai szövegrtelmezést is beemelte a levéltári, statisztikai és sajtóforrások elemzésének a körébe. A mű alapvető célja, hogy analitikus elemzés révén bemutassa az olvasónak a munkaidő értelmezésével, felhasználásával, meghatározásával kapcsolatos legújabb kori osztrák társadalmi és politikai gyakorlatot, vitákat és változásokat. Az elemzés magában foglalja a második világháborút követő háromnegyed évszázad foglalkoztatáspolitikájának, munkavédelmi, munkahigiéniai, egészségpolitikai gyakorlatának a vizsgálatát, valamint a munkaidő meghatározásával, felhasználásával kapcsolatos technológiai és gazdasági gyakorlatok, megközelítések és viták áttekintését is. A diskurzuselemzés mint vizsgálati módszer különösen hasznos ezekben a vizsgálódásokban. A szerző még a könyv bevezetésében négy periódusra osztotta az általa vizsgált 73 esztendő, s ezeket a korszakokat a teoretikus kérdéseket és politikai-gazdasági keretfeltételeket elemző áttekintések után, önálló fejezetekben tárgyalja.

A bevezetést követően Schatzl a fogalmakról és az elméleti kérdésekről ad részletes áttekintést, meghatározva többek között az idő, a munkaidő fogalmát úgy, hogy közben a különböző

szakirodalmi megközelítéseket és értelmezéseket is bemutatja. Ugyancsak kitér a társadalmi időfelhasználás változásaira, a kötött idő és a szabadon felhasználható idő arányainak a módosulásaira, valamint a munkaidő kihasználtságának a kérdéseire. Részletesen foglalkozik a munkaidő jogi meghatározásának problémáival, továbbá az időstruktúra differenciálódásával a jelenkori osztrák társadalomban, illetve az ezekkel kapcsolatos történeti-szociológiai értelmezésekkel is. Ezt követően Schatzl a második világháborút követő évtizedek gazdaságpolitikájának céljairól, jellemzőiről, a pénzügypolitika sajátosságairól, az állami ipar és a magánszektor működésének jellemzőiről, továbbá az általa részletesen vizsgált négy szakasz gazdasági fejlődéséről, ezek sajátosságairól nyújt igen informatív áttekintést. Ez az alapos gazdaságtörténeti összefoglalás nagymértékben segíti a munkaidőpolitika egyes korszakaival foglalkozó négy fejezet megértését is.

A könyv legnagyobb szerkezeti egységét az egyes periódusok elemzését tartalmazó négy fejezet alkotja. Ezek közül az elsőben a második világháború előtti történelmi előzmények felidézésével indítva azt vizsgálta a szerző, hogy az 1945 és 1959 közötti időszakban miként konszolidálódott a munkaidő, hogyan szabályozták újra a munkavégzés rendjét. Ugyancsak részletesen elemzi, milyen viták folytak a hatékonyságról, az újjáépítéshez szükséges ráfordításokról, a munkaidő mérsékléséről, az ezzel kapcsolatos, különböző politikai álláspontokról, továbbá a jóléti szolgáltatások lassú kiterjesztéséről. Ez utóbbinak fontos része volt a heti munkaidő 48-ról 45 órára történő csökkentése és az általános, kollektív szerződés 1959. februári elfogadása és bevezetése is.

Az 1960-as évek jelentette a második szakaszt. Ezt a szerző a munka világával, a szociális kérdésekkel, a szociálpolitikával kapcsolatos viták átpolitizálódásaként jellemzi. Vagyis egy olyan korszakként, amikor mindezek a kérdések a napi politika és a választási küzdelmek részévé is váltak a két nagy párt, az SPÖ (Sozialistische Partei Österreichs) és az ÖVP (Österreichische Volkspartei), a szociáldemokraták és a néppárt között. S ugyancsak ez volt az a periódus, amelynek a végére felmerült, miként lehetne bevezetni a negyvenórás, ötnapos munkahetet. Erre végül csak az 1970-es évek elejétől az 1980-as évek végéig tartó, harmadik periódusban került sor, 1975. január 1-jétől. Ennek az „osztrák gazdasági csodát” kiterjesztő korszaknak az egyik jellegzetessége a szociális partnerség rendszerének kialakítása és sikeres működtetése, az általános szociális biztonság erősítése, a munkavállalói jogok kiterjesztése, a szakszervezetek szerepének erősödése, valamint a heti munkaidő további csökkentéséről szóló viták állandósulása volt. Ez utóbbiak középpontjában a termelés hatékonysága, a poszt-indusztrializációs kihívásokhoz történő alkalmazkodás és a jóléti ellátások fenntarthatósága állt. Az 1990-es évek elején kezdődött negyedik (bő két és féltizedes) periódust leginkább a szakszervezetek, a munkaadók és a különböző politikai erők között folyó viták jellemezték a munkaidő hosszáról, a munkavállalók szociális jogairól, a nyugdíjreformokról és a rugalmas munkaidő alkalmazásának a lehetőségeiről, valamint a munkatörvénykönyv többszöri módosításáról.

Nyilvánvaló, hogy az ismertetés keretei között lehetetlen a könyvben tárgyalt valamennyi izgalmas részletre kitérni. Az azonban jól látható, hogy a második világháború utáni Ausztria egyik legfontosabb munkaiügyi kérdésében, vagyis a munkaidő szerteágazó problémakörében a gazdaság különböző aktorai között – ha olykor heves küzdelmek árán is – sikerült megtalálni azt a szükséges és termékeny kompromisszumot, ami nélkülözhetetlen volt a tárgyalt időszak osztrák gazdasági fejlődéséhez. E partnerség teremtette meg a szociális biztonságnak azt a szintjét, amely jelentős mértékben hozzájárult a korszakra jellemző társadalmi stabilitás fenntartásához is. A magyar olvasó szempontjából mindez – többek között – azért is érdekes, mert jól mutatja, miként lehetséges az elvek fenntartása mellett a politikai, gazdasági és társadalmi élet különböző, egymással ellentétes oldalon álló szereplőinek együttműködése abban, hogy a közösség javát szolgáló megoldásokat találjanak az aktuális problémákra. S azt is megmutatja,

hogy a szociális partnerség valóban a fejlődést segítő gazdasági és társadalmi tényező lehet, ha a vitázó felek nem törekszenek az ideológiai szempontok végletes értelmezésére sem a munka világának, sem más gazdasági és társadalmi mechanizmusok szabályozása során.

Michael Jürgen Schatzl elmélyült kutatómunkájának eredményeként olyan mű született, amely szűkebben vett tárgyán túlmenően bepillantást enged a modernkori Ausztria gazdasági és társadalmi fejlődésének történetébe. A könyv impozáns, 32 oldal terjedelmű szakirodalom-jegyzéke azon túl, hogy jelzi a szerző széleskörű tájékozottságát, a tartalom megértését segítő 47 ábrával és 43 táblázattal együtt kézikönyvvé teszi a kiadványt. Schatzl könyve a munkaidő kérdésének középpontba állításával éppen a rendkívül komplex megközelítésnek köszönhetően igen sokoldalúan mutatja be a munka világának változásait Ausztriában a második világháborútól napjainkig. Monográfiáját joggal kezelhetjük a kérdéskör alapműveként. Az osztrák történész könyve egyáltalán nem könnyű olvasmány, de rendkívül informatív összefoglalás mindarról, ami a munkaidőhöz kapcsolhatóan a munka világában történt Ausztriában 1945 és 2018 között.

Valuch Tibor

MAGYAR IRODALOM ÉS SZOVJET IRODALOMPOLITIKA A HRUSCSOVI KORSAKBAN

Orosz levéltári iratok, 1953–1964. I. kötet (1953–1957)

Szerk. Babus Antal – Müller Gabriella – Seres Attila

Nemzeti Emlékezet Bizottság, Bp. 2019. 560 oldal

A magyar–szovjet kapcsolattörténet szakértője, Seres Attila főszerkesztésében, Babus Antal és Müller Gabriella közreműködésével elkészült dokumentumgyűjtemény alapvető hozzájárulás az 1950-es évek kultúrtörténeti kutatásaihoz, melynek ismerete nélkül nem képzelhető el a jövőben a korszakot átfogóan tárgyaló értekezés. Ez akkor is így van, ha a közzétett források – melyek több mint kétharmada itt jelenik meg először és jelentős részük titkosítását csak 2012-ben oldották fel – nem készítetnek eddigi ismereteink jelentős felülvizsgálatára, hanem a meglévő tudásunk pontosításában, bizonyos folyamatok részletesebb követésében nyújtanak segítséget.

A kötet mindenekelőtt ahhoz ad fogódzót, hogy miként alakították a Magyarországra irányuló szovjet kulturális külkapcsolatokat a terület legfontosabb ágensei, vagyis az SZKP Központi Bizottsága és annak Kulturális és Nemzetközi Osztályai, a moszkvai Külügyminisztérium 5. Európai Osztálya, a budapesti szovjet nagykövetség, a Szovjet Írószövetség (különösen annak Külügyi Bizottsága), illetve a VOKSZ (Kulturális Külkapcsolatok Összszövetségi Társasága). Arról is tájékoztatást nyújtanak továbbá a dokumentumok, hogy a magyar kulturális közelet szereplői miként értékelték a különféle írói csoportosulások, az egyes írók és kritikusok, valamint az MDP tevékenységét. Az iratoknak valamivel több mint a fele dokumentálja a Sztálin halálától a forradalomig vezető utat, s éppilyen jól követhetőek a felkelés következményeit kezelni próbáló „konszolidáció” mozzanatai. A kötet azonban nem kizárólag az 1953 és 1957 közötti néhány év irodalomtörténetének árnyalásához segít hozzá, hiszen a dokumentumok a második világháborúig visszanyúlva is tartalmaznak utalásokat. A visszatekintő beszámolók ugyan a beszédhelyzet idejéhez igazítják látásmódjukat, mégis betekintést nyújtanak abba, milyen narratívákat alkottak az irodalompolitika szovjet és magyar kulcsszereplői (vagy némely esetben közreműködési vágy-